

MTÜ Ausad Valimised
registrikood 80339095
veebis ausadvalimised.ee
kontaktitav ausadvalimised@infoaed.ee

AVALDUS PUUDUSTE KOHTA VALIMISTE KORRALDUSES

Avaldus on esitatud lähtuvalt KOVVS §62 õigusest esitada avaldus puuduste kohta valimiste korralduses, kui valimiste korraldaja on rikkunud avaldaja õigusi või rikkunud seadust muul viisil.

RVT on avaldanud KOV valimistel kasutatava eksperimentaalse netihääletuse vaatlemise korralduse kohta teavet oma veebilehel 10.09.2025 ja 22.09.2025 ning saatnud mitte-avaliku teate oletatavalt eelregistreeritud vaatlejatele 25.09.2025, mis peaks neid juhendama toimingute vaatlemisel.

1. Valimiste korraldus on avalik ja mitte-avalike teadete saatmine vaatlejatele ei vasta valimiste avalikkuse põhimõttele, sest ei võimalda hinnata läbitud toimingute korrektsust veel registreerimata vaatlejal ja toimingute läbiviimisel osalevate raportitele tuginedes ka laiemal avalikkusel sellest sõltumata, kas nad ise osalevad vaatlemisel või mitte.
2. RVT on küll avaldanud õppevideod 29.09 ja 30.09 plaanitavate toimingute kohta, kuid pole avaldanud tegelikku ajakohast dokumentatsiooni plaanitavate toimingute kohta, st uuendamata on olulisematest dokumentidest a) “IVXV: E-hääletamise käsiraamat” (avaldatud versioon 0.8 kuupäevaga 19.05.2024), b) “IVXV võtmerakendus” (avaldatud versioon 1.9.10 kuupäevaga 19.05.2024), c) “IVXV protokollide kirjeldus” (avaldatud versioon 1.9.10 kuupäevaga 14.05.2024), d) “IVXV valijarakendus” (avaldatud versioon 1.9.10 kuupäevaga 13.05.2024), e) “Elektroonilise hääletamise üldraamistik ja selle kasutamine Eesti riiklikel valimistel” (avaldatud 19.05.2024 seisuga), f) “Riigi valimisteenistuse infoturvapoliitika” (avaldatud 3.04.2024 seisuga) jne. Niisugusena võib olla videotel aimeline väärtus laiemale publikule jaoks, kuid need ei asenda ajakohast dokumentatsiooni, mida vaatlejad vajavad selleks, et anda omapoolne niigi äärmiselt piiratud ulatusega hinnang plaanitavate toimingute läbiviimise korrektsusele.
3. Avaldatud on lähtekood 30.05.2024 seisuga (IVXV 1.9.10, EP2024), mis eeldatavasti pole seesama lähtekood, mida plaanitakse kasutada 29.09 ja 30.09 toimingute läbiviimiseks. Seaduse järgi peab olema lähtekood avaldatud enne valimisi, kuid valimistoimingud algasid RVT/VVK veebilehe andmetel hiljemalt 21.07.2025, sj kandidaatide registreerimine 20.08.2025 ja RVT esimene 2025. aasta valimistega seotud korraldus dokumendiregistri andmetel anti 29.08.2025. Kõigi nende kriteeriumide järgi on jätnud RVT lähtekoodi enne valimisi avaldamata, kuigi võib eeldada, et lähtekood avaldatakse mõistliku ajal enne valimisi, milleks MTÜ valimisvaatlejate hinnangul oleks vähemalt pool aastat enne valimisi, aga soovitatavalt aasta, et vaatlejal oleks võimalik koodiga tutvuda ja seda põhjalikult analüüsida, et hinnata selle kasutamiseks sobivust valimistel ja plaanida sellest lähtuvalt valimiste vaatlemise samme. RVT-le on tehtud korduvalt ettepanek avaldada lähtekood jm dokumentatsioon aegsasti, sj valimisvaatlejate poolt nende 2023. aasta ühisavalduse punktis 5.

Kuigi seda ametlikes dokumentides ei kajastata, on eksperimentaalse netihääletuse korraldus teadaolevalt muutunud olulistest aspektides, nt on teadaolevalt täiendava autentimisvahendina kasutusel Smart-ID, aga seda ei kirjeldata dokumendis “IVXV valijarakendus”, kuigi see on

kirjeldatud tehnilistes protokollides. Olulise tehnilise muudatusena on RVT 19.09 korraldusega muudetud häälte krüptimiseks kasutatavat krüptoalgoritmi, mis põhines 17.05.2024 korralduse järgi algarvudel (ElGamal jäägiklassirühm mooduli pikkusega 3072 bitti), kuid nüüd põhineb hoopis elliptilistel kõveratel (ElGamali krüptosüsteemi elliptikõvera rühmas P-384). Sellest lähtuvalt peaks olema olulisel muutunud võtmerakenduse kirjeldus, aga tuleb kirjutada ümber valijarakendus, kontrollrakendus ning kõik krüptograafilised funktsioonid ja kontrollid auditirakendustes, lisaks tuleb muudatusi testida ja hinnata testide tulemusi.

Seejuures on muudetud ka VVK 3.04.2025 otsusega hääletussedeli vormi, mis ei kajastu samuti dokumentatsioonis ega lähtekoodis. Kuna muudatuste kohta avalikku teavet pole, siis ei ole võimalik anda terviklikku hinnangut, kui olulisel määral materjalide mitte avalikustamine vaatlemist takistab, kuid kui valimisi puudutav dokumentatsioon pole tervikuna avaldatud enne valimistoimingute algust ja muutub toimingute käigus, siis pole võimalik vaatlemist sisuliselt plaanida ja vaatlejatel pole võimalik anda kinnitust, et toimingute läbiviimine vastas standarditele. Seetõttu on RVT oletatavalt eelregistreeritud vaatlejatele 25.09.2025 saadetud teavituses antud osutus plaanile avaldada täiendavaid koolitusvideoid pigem vaatlemist takistav kui sellele kaasa aitav.

4. Pole avaldatud andmeid selle kohta, kes on valimistel audiitor ja missuguse dokumentatsiooni või lähtekoodi alusel audiitor töötab. Kui audiitor ei tööta avaliku dokumentatsiooni alusel, siis pole valimiste korraldus avalik ja vaatlejatel pole sellisel juhul võimalik hinnata, kas audiitor viib oma toiminguid läbi korrektselt. Audiitori toimingutele saab anda vaatlemise teel hinnangut üksnes juhul, kui vaatlejate ja audiitori käsutuses on identne ametlikes kanalites avaldatud dokumentatsioon ja see on avaldatud mõistlikul ajal, st mõistlikul ajalise vahega valimistoimingute alguse suhtes. Kui audiitor töötab mitte-avaliku dokumentatsiooni alusel, mis pole samal ajal avaldatud vaatlejatele ja avalikkusele, siis ei saa pidada valimiste korraldust vastavaks valimistoimingute avalikkuse põhimõttele.
5. Pole arusaadav, mis alusel oletatavalt eelregistreeritud vaatlejatele 25.09.2025 saadetud teavituses lubatakse vaatlejatel veenduda “valijarakenduste kontrollsummades” ja “valimiste veebilehe autentsuses”, mis pole spetsiifiliselt seotud vaatlemisega, vaid on pigem valijale hääle andmisel jälgimiseks, kuid ei võimaldata veenduda muude ja vaatlemise aspektist oluliste komponentide autentsuses, nt kontrollrakenduse, kandidaatide või valijate nimekirjade autentsuses, aga ka valimistoimingute läbiviimiseks kasutatava tarkvara enda autentsuses – mis pole paraku enne toimingute algust isegi veel avaldatud. Võtmeloomeprotseduuri juures on valimisvaatlejad 2023. aastal ja 2024. aastal toonud välja olulisi anomaaliaid ja puudusi, mis on leidnud kajastamist meedias ja pälvinud ka akadeemilist tähelepanu, aga puudub RVT poolt või muudest allikatest teave, kas varem esinenud puudused on kõrvaldatud või kas peab arvestama puudulike toimingutega ka 29.09 võtmeloomepuhul.
6. Oletatavalt eelregistreeritud vaatlejatele 25.09.2025 saadetud teavituses piiratakse ligipääsu RVT salvestatavatele videotele toimingute kohta, st “toimub salvestamine riigi valimisteestuse poolt, kuid seda salvestust ei jagata ning kasutatakse üksnes valimiskaebuste lahendamiseks ja salvestis hävitatakse peale valimistulemuste väljakuulutamist”. Kui valimistoimingud on avalikud, siis pole selliseks piiranguks alust ja salvestisi tuleb jagada avalikkusega sellisel viisil, et valimisvaatlejad ja avalikkuse esindajad saaks nendega neile sobival viisil tutvuda. Selline salvestise mitte jagamine ja hävitamine pole põhjendatud ning see on vastuolus mõnedega varasematest praktikatest, kus videoid on salvestatud ja vaatlejatega jagatud, aga ka praktikatega, kus videoid on lubatud valimisvaatlejatega jagada, aga sellest siiski pärast

keeldutud. Ka ei kohusta regulatsioon teadaolevalt selliseid videoid hävitama ning nende säilitamine on ilmselt samavõrra oluline nagu valijate nimekirjade säilitamine, sj on neil oluline ajalooline väärtus ning need tuleks avalikult arhiveerida, kui pole selget õiguslikku alust nende hävitamiseks või kustutamiseks.

7. Ebaselge on, mida peab RVT teavituses isikuandmeteks ja mis alus on isikuandmeid töödelda suurel ekraanil, aga siiski keelata nende salvestamine vaatlejate poolt. Arvestades, et vaatlejad võivad olla isikuandmete töötlemise juures nende töötlemise tunnistajateks, siis samast põhimõttest lähtuvalt võivad vaatlejad neid ka endale hilisemaks analüüsiks salvestada. Arusaadav on, et isikuandmeid ei või valimatult avalikustada, aga vähemasti MTÜ-ga Ausad Valimised seotud vaatlejad on teadlikud isikuandmete avalikustamise põhimõtetest/piirangutest ning järgivad valimisvaatlejatele kohaseid eetilisi standardeid. Kui vaatlejatel piiratakse isikuandmete töötlemist viisil, mis erineb RVT ja audiitori omast, siis pole valimiste korraldus avalik.
8. RVT teavituses oletatavalt eelregistreeritud vaatlejatele osutatakse vaatlemise “passiivsust”, aga ei selgitata, mida selle all mõeldakse. Vaatleja tegevus oma olemuselt on äärmiselt aktiivne, sj aktiivne või lausa proaktiivne on vaatleja ettevalmistus dokumentatsiooni läbitöötamisel ja vaatlemisplaani tegemisel, sj kohapeal vaadeldes on suhestub vaatleja eriti aktiivselt toimuvaga suunates oma tähelepanu teadlikult nendele aspektidele, mis on vaatlejate meelest olulised läbitavate sammude korrektsuse hindamiseks. Selliseks aktiivsuseks peavad olema vaatlejatele tagatud kõik võimalused, kuid RVT teavitus on ambivalentne ja võimaldab tõlgendust, et vaatlejatele ei tagata võimalust aktiivselt toiminguid jälgida ning sunnitakse nad passiivsesse rolli. Teadaolevalt ei ole valimisseadustes toodud välja vaatleja passiivsust, vaid on sätestatud valimistoimingute avalikkus ja vaatleja tegevust nende toimingute vaatlemisel piiratakse üksnes sellega, et kui “ruumipuudusel ei ole võimalik tagada kõigile vaatlejatele võrdsed tingimusi toimingute jälgimiseks”, siis saab VVK või RVT anda korraldusi, et siiski vaatlemisvõimalus tagada. Muus osas vaatlejate aktiivsusele teadaolevaid piiranguid pole – kui just mitte pidada piiranguks seda, et vaatlejad ei tee valimiste korraldaja tööd tema eest ega tohi tema töösse vahetult sekkuda –, kuid RVT improviseeritud piirangud isikuandmete töötlemisele ja videote kasutamisele vaatlejate poolt võivad olla osa vaatlejatele peale sunnitud “passiivsusest”, mis oleks vastuolus vaatlemise määratlusega valimisseadustes ja on teavituses sellisel kujul vähemasti vaatlejaid eksitav.
9. RVT teavitus oletatavalt eelregistreeritud vaatlejatele ei selgita, mis on vaatlejate võimalused juhtida tähelepanu puudustele valimiste korralduses ja kuidas on korraldatud puuduste registreerimine või täpsustava teabe saamine toimingute raames. Arvestades kogu netihääletuse ettevalmistuse rabedat ja kiirustavat iseloomu võib eeldada, et vaatlejatel tekib palju täpsustavaid küsimusi kasvõi juba selle kohta, et missugust toimingut ja missugustest reeglitest lähtuvalt üldse läbi viiakse. Isegi kui RVT on oma 10.09.2025 korraldusega kehtestanud proovihääletamise ajakava, siis sellest ei piisa ülejäänud toimingute jälgimiseks, mille sammude ja ajakava kohta puudub praeguse seisuga mistahes sisuline dokumentatsioon. Ka ei selgita RVT teavitus vaatlejate rolli seoses audiitoriga, kelle tegevusele peaks vaatlejad samuti oma hinnangu andma ja kes eksperimentaalse netihääletuse raames on määratud vaatlejaid justkui asendama. Audiitori selline roll eeldab, et on määratletud vaatlejate ja audiitori omavaheline suhe ja isegi kui vaatlejatel endil pole võimalik toiminguid sisuliselt vaadelda, siis saab audiitor vaatlejaid valimisseaduste mõttes asendada üksnes juhul, kui audiitor on n-ö vaatlejate teenistuses ja vaatlejad võivad audiitorile anda juhiseid, mida peaks audiitor olema kohustatud teatud juhtudel

täitma.

ODIHR on oma juunikuu õigusraporti lk 26jj jooninud alla, et “vaatlemise õigus on passiivne, st vaatlejatele ei ole antud õigust interneti teel hääletamise süsteemi kontrollida”, kuid on vaidlustanud selle põhimõtte kooskõla Euroopas käibivate valimisõiguse standarditega, sj osutanud, et visuaalsest vaatlusest “ei piisa vaatlejate aruannete koostamiseks selle kohta, et interneti teel hääletamise viidi läbi nõuetekohaselt”. Ka tuuakse välja, et isegi kui kohus on tunnistanud, et vaatlemine on passiivne, siis sellised otsused “sisuliselt takistavad vaatlejal e-hääletamise protsessi mõistlikult vaadelda ja keelavad tõhusa õiguskaitse nende väidete puhul, mis käsitlevad eeskirjade rikkumisi ja kohaldatavate eeskirjade põhiseaduslikkuse vaidlustamist”. Isegi kui ODIHR soovib muuta vaatlemist puudutav osa valimiseadustest Euroopas käibivate standarditega kooskõlas olevaks ja võimaldada “vaatlejal e-hääletamise protsessi mõistlikult vaadelda”, siis seda vähem on õigustatud vaatlejatele täiendavate ja iseäranis selge õigusliku aluseta piirangute tegemine olemasolevate puudulike seaduste raames, mis tunnustatud välisekspertide hinnangu kohaselt mõistlikku vaatlemist tegelikult ei võimalda.

MTÜ Ausad Valimised on 2012. aastal asutatud ühing, mille eesmärk on tagada Eesti Vabariigis vabad ja demokraatlikud valimised, mille tulemuste kujunemine on aus ning vaadeldav. Ühing toetab ja esindab valimisvaatlejaid nende ühiste huvide kaitsel ning vahendab kohalike ja rahvusvaheliste valimisvaatlejate kogemust, osaleb seadusloomes ning aitab kodanikuühiskonna poolelt kaasa demokraatliku legitimatsiooni tagamisele. Ühingu kohta leiab täpsemat teavet veebisaidilt ausadvalimised.ee.